
ČLANCI

UDK 179:61]:070

(179-194)

Iva Sorta-Bilajac *

Bioetika i novinarstvo

**I novinari - uz filozofe, teologe, liječnike, pravnike i druge
- iznimno su zaslužni za nastanak i nagli razvitak bioetike**

Summary

Journalists - just like philosophers, theologians, doctors, lawyers and others - are responsible for the origin and quick development of bioethics. Having reported and written for Life magazine in 1962 on the ethical doubts (such as the “three who’s” - who will live, who will die, and who will decide), Shana Alexander has been declared the originator of bioethics.

A natural connection exists between journalism and bioethics; it has been developing since the media’s first superficial interest to the current journalism, which includes a model of permanent interaction where journalists function within the role of bioethics professional and vice versa. From the racing developments in science and technology comes a new branch of journalism, bioethical journalism, which may play a significant role in the popularization of bioethics.

Ključne riječi: mediji, bioetika, izobrazba, medicinski pokusi

* Iva Sorta-Bilajac, magistar znanosti, dr.med., predaje na Katedri za društvene znanosti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Uvod

I novinari - uz filozofe, teologe, liječnike, pravnike i druge - iznimno su zaslužni za nastanak i nagli razvitak bioetike. Poglavitito su zaslužni za pojavu bioetičkog pokreta, koji je prethodio rođenju akademske bioetike u SAD-u '60-ih. Tada su se mnogi Amerikanci, potaknuti novinskim napisima i TV emisijama o zastrašujućim dostignućima znanosti i tehnologije, posebice o skandaloznim postupcima istraživača u biomedicini, počeli pitati kuda ide suvremena znanost i kuda vode moralno dvojbeno medicinska istraživanja?

Iz te početne veze novinarstva i bioetike, proizašle iz najvažnije karakteristike novinarstva - a to je posredovanje između događaja i zbivanja s javnošću - u najnovijoj razvojnoj fazi bioetike, pojavila se njihova dublja, šira i svestranija veza. Čak se danas ne bi moglo govoriti samo o stanovitom prožimanju novinarstva i bioetike, nego također o bioetičkome novinarstvu, kao njegovoj supspecijalnosti. To ne potvrđuju samo sve brojnije bioetičke teme u medijima i stalne bioetičke rubrike u nekim novinama, nego i modeli za bioetičku izobrazbu novinara te njihova profesionalna specijalizacija za bioetička pitanja.

Za spomenutu suvremenu vezu bioetike i novinarstva britanski filozof Martyn Evans (radi u Centru za filozofiju i zdravstvenu skrb u Swanseau, u Walesu, i predaje bioetiku na Sveučilitu u Walesu) smislio je sintagmu "konstruktivno partnerstvo". On je 1999. u uglednom američkom časopisu za medicinu i filozofiju *Journal of Medicine and Philosophy* (1) objavio zanimljiv članak o bioetici i novinama (*Bioethics and the Newspapers*) u kojem govori upravo o spomenutom "konstruktivnom partnerstvu između medija i akademske bioetike"¹.

Evans doduše u svojem članku prvenstveno raspravlja o stanovitim ograničenjima medija i novinara da budu "sudionici u bioetičkom promišljenom razgovoru" zbog njihove sklonosti da bioetičkim pitanjima o kojima pišu pristupaju "površno" i "bez filozofskih dimenzija koja ona uključuju" (1). No, potvrđuje ono što je u ovoj prigodi najvažnije istaknuti, a to je da su mediji i novinari postali utjecajan čimbenik bioetičkih dijaloga.

Što se bioetike tiče, pod tim pojmom u ovome radu misli se na mladu međudisciplinarnu i višedisciplinarnu znanost, koja se zanima za sva aktualna

¹... a constructive partnership between the media and academic bioethics ...

i etički relevantna pitanja suvremenog svijeta, posebice u biomedicini. To je zapravo široko područje na kojem se isprepliću etička pitanja i problemi ne samo medicine i zdravstva, nego također pitanja ekologije, populacijske politike, zaštite životinja, tehnologije i znanosti općenito. Glavni konstitutivni dijelovi bioetike od začetka su bili filozofska, teološka i medicinska etika, a u novije vrijeme i farmakološka etika, “ekoetika”, odnosno ekologijska etika, politička etika, „biopravo“ i sl.

Bioetika se pojavila u Americi prije tridesetak godina, najprije kao jedan od društvenih pokreta, a zatim i kao nova grana znanosti. Od tada ona bilježi gotovo neviđen uspon, o čemu svjedoči brojna bioetička literatura - knjige, časopisi, newsletteri, pa čak i tri enciklopedije, čime se, inače, ne mogu pohvaliti ni neke znanosti mnogo starije od bioetike. Tu su također brojni instituti, centri, katedre za bioetiku, mnoga profesionalna nacionalna i internacionalna udruženja za bioetiku, različite bioetičke institucije kao što su etička komiteta, etičke komisije i etički odbori, među kojima su i “nacionalni”, “bolnički”, “istraživački”, “lokalni” itd., pa čak i “privatni” etički komiteta, te na kraju brojni svjetski, kontinentalni, regionalni i nacionalni bioetički kongresi, konferencije, simpoziji, okrugli stolovi itd. (2). Bioetičkim temama ne bave se samo u novine i TV nego one također ulaze u romane, kazališne predstave, filmske priče, televizijske serije itd. (3). Zbog toga bi se moglo reći da je već nastupilo “bioetičko doba” (4). Tu perspektivu bioetike, koja je *par excellence* interdisciplinarno znanstveno područje, uvelike podupire snažan smer interdisciplinarnog razvitka znanosti općenito, čak se u najnovije vrijeme kao kriterij razvijenosti pojedinih znanstvenih grana i područja uzima upravo njihova povezanost s ostalim disciplinama.

Bioetičko novinarstvo

Uz sportsko, političko, gospodarsko, znanstveno i drugo novinarstvo, za koja inače znamo iz uobičajenih profesionalnih i komunikoloških podjela, danas postoji, kao što je već rečeno, i - bioetičko. O njegovu razvoju svjedoči jedan od pionira toga novinarstva, Amerikanac Albert Rosenfeld. On je zapravo, uz slavu Shanu Alexander, i najzaslužniji za nastanak te vrste novinarstva i danas se s pravom smatra i novinarom i bioetičarem. Evo kako je on otkrio bioetiku i utemeljio spomenutu novu vrstu novinarstva.

Kasnih ‘50-ih i ranih ‘60-ih, kada se u Americi počeo razvijati jedan

od novih društvenih pokreta, koji će tek pojavom riječi *bioetika* dobiti svoje ime, Albert Rosenfeld je radio u redakciji *Lifea*. Bio je urednik znanstvene rubrike. Imao je deset vrsnih suradnika, koji su zapravo bili jezgra američkog znanstvenog novinarstva (*science journalism*), a njima se 1961. pridružila i novinarska početnica Shana Alexander.

„Pokrivali smo“ - sjeća se tih dana Rosenfeld – „cijelu znanost, uključujući medicinu. Sva sam područja podjednako volio, iako mi je nekada znanost bila dosta strana, no s vremenom me medicina počela najviše privlačiti. Saznao sam novosti u koje je bilo teško vjerovati. Na primjer, s područja molekularne genetike, imunologije i neurobiologije ili, pak, s područja reproduktivne biologije i transplantacije, gdje su se pojavile nove zapanjujuće tehnike. Sve se to zajedno počelo nazivati biomedicinskom revolucijom, (5).

U nastavku svoje autobiografske ispovjedi Rosenfeld dolazi na ključni razlog nastanka bioetičkog novinarstva, nesvjestan da je to zapravo i glavni razlog nastanka bioetike. A to je - strah. Strah od neljudske budućnosti koja će stići ako znanosti izmakne etičkoj kontroli. Evo što o tome kaže Rosenfeld: „Bio sam uplašen nizom mogućih posljedica. Sigurno je da fizika i njezine grane nisu bile pošteđene etičkih posljedica, osobito ne u nuklearnom dobu, ali ono što se počelo zbivati u biomedicini, bilo je ne samo zadivljujuće nego i zastrašujuće. Počevši gospodariti molekularno-genetičkom pismenošću, primicali smo se preuzimanju skrbi nad vlastitom evolucijom, čime bi se sudbina sveukupnog života na ovome ne baš prijateljskom svijetu našla u našim nepouzdanim rukama“ (5).

Zacijelo ponesen tim strahovima, Rosenfeld je počeo razmišljati o novoj vrsti znanstvenog novinarstva, koje tada još nije mogao nazvati bioetičkim, jer se riječ bioetika još nije bila pojavila, ali je naslutio rađanje nečeg takvog. „Počeo sam“ – rekao je poslije Rosenfeld – „razmišljati o budućoj ulozi novinara u znanosti, iako bioetika nije bilo ime koje bih tada mogao upotrijebiti, smatrajući da bi ta uloga trebala biti vrsta *“rano upozoravajućeg sustava”* (EWS)², koji uzbuđuje javnost čim se u biomedicinskim laboratorijima i klinikama pojavi nešto što bi moglo dramatično utjecati na ljudsku budućnost. Mislio sam da bi dobar znanstveni novinar ubuduće trebao pisati s jednim novim dodatkom, u kojem bi prepoznatljivo istaknuo sve moguće etičke, pravne, religijske, političke, socijalne i druge dimenzije i dvojbe znanstvenih pitanja o kojima piše.“ (5).

² *Early Warning System*

Iz ovog se iskaza jasno vidi da je Rosenfeld još ranih '60-ih, kada su mu kao znanstvenom novinaru i uredniku znanstvene rubrike u *Lifeu* bile dostupne mnoge znanstvene tajne, koje su ga zbunjivale, često puta zaprepastile i zastrašivale³, počeo misliti o potrebi interdisciplinarnog pristupa znanstvenim temama, što je inače bitna karakteristika bioetike (6, 7). To ga je, vjerojatno, čim se bioetika 1971. godine pojavila i kao pojam i kao nova znanost, s njom najčvršće povezalo.

Upravo je Rosenfeld bio taj koji je u *New York Timesu* zapazio člancić o etičkim problemima u novoootvorenom Centru za bubrežnu dijalizu u Seattlu te u djelovanju tamošnjeg upravo osnovanog "Božjeg komiteta" i kao urednik poslao u Seattle mladu novinarku Shanu Alexander da vidi o čemu se radi i da napiše članak. Ona je, pak, naslutivši veliku novinarsku priču, umjesto da se već za nekoliko dana vrati u redakciju, produživala svoj boravak u Seattlu te konačno, nakon 6 mjeseci, zatvorila svoj putni nalog⁴. Uredniku je donijela zadivljujući članak koji ju je ubrzo proslavio te poslije uvrstio među utemeljivače bioetike. *Life* ga je objavio 1962. pod naslovom "Oni odlučuju tko živi a tko umire", a za mnoge je, pa i samu autoricu, to najbolji članak u njezinoj karijeri (8).

U tom je članku autorica opisala dramatične etičke dvojbe u Centru za bubrežnu dijalizu u Seattlu te funkcioniranje tamošnjeg prvog bioetičkog komiteta u Americi, neslužbeno nazvanog "Božjim" zbog ingerencija koje je taj komitet sebi dodijelio. Naime, njegovi su se članovi na neki način "igrali bogova" jer su zapravo odlučivali tko će od velikog broja pretendenta na sama dva aparata za dijalizu (a bilo ih je oko 15 000) biti osuđen da živi, a tko da umre. No, kriteriji im nisu bili samo medicinski nego i bioetički, jer su uz medicinare u komitetu bili i tzv. *laici* - filozof, teolog, pravnik i drugi (oni su čak prevladavali jer ih je od ukupno 9 članova bilo 7, a bila su samo 2 liječnika).

Objavivši priču o tome i etičke dvojbe koje ona podrazumijeva ("tri tko" - tko će živjeti, tko umrijeti i tko će o tome odlučiti), Shana Alexander je u američkoj javnosti pobudila veliko zanimanje za bioetičke teme, pa su ju neki povjesničari bioetike proglasili začetnicom bioetičkog pokreta, a 1962.

³ "Jednom riječju, bio sam iznenađen, zapanjen i stvarno uplašen. Imao sam poseban osjećaj da raspoložem tajnama. Ali, nisam ih htio zadržati samo za sebe nego što više podijeliti s drugima...".

⁴ "Radila sam" - objasnila je trideset godina poslije – "za bogati magazin koji me je mogao plaćati za sve to vrijeme dok sam bila u Seattlu".

godinu, kada je objavljen njezin članak u *Lifeu*, proglasili su rođendanom bioetike (9).

Danas, međutim, bioetici više nije potrebno novinarstvo koje će samo dokazivati da je ona rođena i da postoji, nego kreativno novinarstvo koje će kvalificirano pisati o bioetičkim temama. S druge strane, i današnje novinarstvo traži od svojih sudionika da bioetičkim pitanjima pristupaju znalački i dubinski, te da sami otkrivaju bioetičke teme, postavljaju prava bioetička pitanja i da zajedno s bioetičarima raspravljaju o tim pitanjima tražeći prave odgovore. A za tu vrstu novinarstva više nije dovoljno biti samo znanstveni novinar, a još manje “novinar opće prakse”, o kojem se nekad govorilo kao o “univerzalnom nezalici”. Potrebno je biti kompetentan novinar, koji je bioetički izobražen i u stanju je baviti se ne samo općim nego i užim pitanjima bioetike.

Znakovito je da se svijest o toj potrebi u zadnjih nekoliko godina ubrzano širi iz Amerike u ostale dijelove svijeta. Na primjer, još 1995. na međunarodnom bioetičkom seminaru Instituta za bioetiku “Kennedy” u Georgetownu nije bilo nijednog novinara, pa se vijest o prvoj legalnoj eutanaziji u povijesti medicine, provedenoj u Australiji, o kojoj je bilo govora na tome seminaru, nije pročula izvan kruga prisutnih bioetičara, nego se u agencijskim vijestima pojavila tek nakon godinu dana (10). Isto tako nijednog novinara nije bilo ni na IV. svjetskom bioetičkom kongresu u Tokiju, pa svijet nije mogao saznati tko je zapravo “otac bioetike”, kojem je taj kongres bio posvećen⁵.

Na kraju, važno je napomenuti da su se i novinari u Hrvatskoj - zahvaljujući opatijskom Centru za obrazovanje novinara Središnje i Istočne Europe (ICEJ) - počeli zanimati za svoju bioetičku izobrazbu. Taj je Centar, naime, u lipnju 2000. organizirao međunarodni seminar o znanosti i medijima u koji je uvrstio i temu o bioetici, dok je u listopadu 2002. organizirao novinarsku radionicu pod nazivom „Kako izvještavati o AIDS-u“. Institut MEDILS je, pak, u svibnju o.g. organizirao trodnevni seminar „Znanost u medijima“.

⁵ Riječ je o američkom onkologu Van Rensselaeru Potteru II., koji je prije smrti bio više puta kandidiran za Nobelovu nagradu u Japanu je, pak, bio kandidiran za *Kyoto price*, koja je istočnjački pandan Nobelovoj nagradi i vjerojatno bi ju dobio da smrt (umro je 2001.) nije bila brža. Prvi je put pojam “bioetika” upotrijebio 1970. u članku «Bioethics, the Science of Survival» objavljenom u američkom časopisu za biologiju i medicinu «Perspective Biology and Medicine». Godinu dana poslije objavljuje knjigu *Bioetika – most prema budućnosti*, koja je i danas temelj bioetičke literature.

Novinari i biomedicinski skandali

U povijesti bioetike novinari su posebnu ulogu odigrali u javnom razotkrivanju nekih biomedicinskih istraživanja i pokusa na ljudima u Americi, koji su zbog svoje neetičnosti izazvali oštru reakciju javnosti i prerasli u tzv. „bioetičke skandale“. Ti skandali su znatno utjecali na društveni pokret o pravima pacijenata, iz kojeg se izrodio masovan bioetički društveni pokret, a iz njega pak bioetika kao novo znanstveno područje. Zato Amerikanac E. Haavi Morreim, profesor etike sa Sveučilišta Tennessee, u mnogome ima pravo kad kaže da je “bioetika kao grana znanosti rođena u skandalima koji prate medicinska istraživanja” (11). Ovdje će biti spomenuti samo najznačajniji skandali.

Godine 1964. američki su novinari otkrili da su liječnici u Židovskoj bolnici za kronične bolesti u Brooklynu za potrebe svojeg istraživačkog projekta o raku ubrizgavali starim, nemoćnim i senilnim bolesnicima žive stanice raka. Istraživače je zanimalo preživljavaju li navedene stanice u oboljelome tijelu. Oni su pošli od hipoteze, za koju su navodno imali osnova, da stanice neće preživjeti. No, za pokuse s ljudima to u etičkom smislu nikako ne može biti dovoljno. Problem je u tome što su oni pacijente izložili riziku bez njihova znanja i što nisu tražili ni njihovu ni ičiju drugu suglasnost. Zbog burne reakcije javnosti, istraživači su bili odmah suspendirani, ali u javnosti nije otklonjen strah od moguće zloupotrebe pacijenata u znanstvene svrhe.

Tri godine poslije (1967.) novinari su ponovno uznemirili američku javnost otkrivši novi skandalozni slučaj nepoštivanja liječničke etike. I to se dogodio u New Yorku, a žrtve su bila djeca. Naime, u Državnoj bolnici Willowbrook istraživana je hepatitis. Ispitanici - a radilo se o mentalno retardiranoj djeci - bili su namjerno u istraživačke svrhe zaraženi virusom hepatitisa. Za razliku od prethodnog istraživanja, ovdje je tražena stanovita suglasnost, no dubiozno je bilo je li ta suglasnost bila utemeljena na bitnim etičkim pretpostavkama, kao što je prethodna obaviještenost ispitanika ili nije? U vezi s time otvorilo se i novo bioetičko pitanje: Na koji se način uopće može tražiti i dobivati suglasnost kada se radi o ispitanicima iz posebno osjetljivih društvenih skupina, tzv. „vulnerabilnih skupina“, kao što su djeca, zatvorenici, psihijatrijski bolesnici, vojnici i studenti medicine. Sumnja da se pristanci takvih

skupina dobivaju uz pomoć prikrivenih elemenata prisile pokazala se u ovom, kao i u nekim drugim slučajevima opravdanom.⁶

No, zacijelo su najveću aferu u biomedicini novinari razotkrili 1972. kada su počeli pisati o skandalu kakav nije zapamćen u povijesti medicine. Riječ je o istraživanju sifilisa u Alabami, koje je financirala američka vlada preko svoje Službe za javno zdravstvo (*U.S. Public Health Service*). To je istraživanje započelo još 1931. a završeno je 1971. godine. Trajalo je, dakle, četrdeset godina. Godine 1972. za to se istraživanje saznalo u javnosti i izbio je tzv. “Tuskegee skandal”. Otkrilo se da ispitanici u tome projektu namjerno nisu liječeni od sifilisa kako bi znanstvenici mogli pratiti “prirodni tijek bolesti” i otkriti “sve posljedice” koje ona donosi ako se ne liječi. Ispitanici su bili neuki i siromašni crnci iz savezne države Alabame, gdje je sifilis bio najrasprostranjeniji, te iz grada Tuskegeea, koji je prednjačio po broju oboljelih. Projektom je bilo obuhvaćeno oko 600 ispitanika, od kojih je njih 400 imalo sifilis. Mnogi nisu ni znali od čega zapravo boluju, niti im je to ikad bilo rečeno, pa su neki nehotice širili zarazu, čak i na vlastitu obitelj. Projekt je vodila spomenuta američka državna ustanova za javno zdravstvo (*U.S. Public Health Service*), koja je ispitanicima ponudila besplatno liječenje i hranu te im obećavala i pokop na državni račun. Ispitanicima, pak, nije bilo dopušteno da izvan bolnice u Tuskegeeu, u kojoj su bili istraživači, traže liječničku pomoć, a intervencijama preko komisija za novačenje bilo im je čak onemogućavano da za Drugog svjetskog rata idu u vojsku, kako ih ne bi liječili vojni liječnici, koji bi tako mogli štetiti ciljevima istraživanja. Ni poslije 1945., kada se već pouzdano znalo da pencilin učinkovito liječi sifilis, ispitanicima namjerno nije davan taj lijek (12).

Zanimljivo je kako je za taj slučaj uopće doznala američka javnost. Nije se radilo o samostalnom novinarskom otkriću, nego su njihovu pomoć tražili istraživači koji su uvidjeli da se radi o etički neprihvatljivom projektu, ali su sami bili nemoćni da učine išta unutar svojih medicinsko-istraživačkih krugova.

Godine 1965. kada se spomenuto istraživanje provodilo već 34. godinu, na Odjelu za venerične bolesti Američke javne zdravstvene službe

⁶ U oba se slučaja radilo - kako to dobro ocjenjuje hrvatski bioetičar Tonči Matulić - “o zloupotrebama medicine sa svrhom stjecanja novih znanstvenih spoznaja, i o krivom shvaćanju liječničkog zvanja, koje nije prezalo od eksperimentiranja ljudskim bićima bez prethodno dobivenog pristanka, pri čemu su tretirani kao objekti (‘pokusni kunići’)”.

(US PHS) u San Franciscu zaposlio se stanoviti Peter Buxtum. Profesionalno je brzo napredovao i stekao uvid i u istraživanje o sifilisu u Alabami. Shvatio je da je to etički promašen projekt i pokušao ga je zaustaviti, ili barem revidirati. No, nitko ga nije htio slušati. Njegovi bezuspješni pokušaji trajali su čak šest godina a onda je, već posve nezadovoljan, potražio pomoć svojeg prijatelja koji je radio u poznatoj novinskoj agenciji *Associated Press*. Taj ga je prijatelj povezao s iskusnim novinarom Jeanom Hallerom, koji je odlučio “cijelu stvar temeljito istražiti”. To je učinio te napisao članak koji je 25. srpnja 1972. objavljen u *Washington Staru*. Izbila je afera koja je godinama potresala američke zdravstvene i istraživačke krugove i na kraju je 1997. godine prisilila američkog predsjednika Billa Clintona na javnu ispriku i milijunsku odštetu preživjelima (13). No, u Americi se i nakon te isprike strahuje od novih Tuskegeea, što potvrđuje činjenica da je na petoj godišnjoj skupštini Američkog udruženja za bioetiku (ASBH), održanoj u Baltimoreu 24.-27. listopada 2002. bio podnesen referat: “Can Tushegee Happen Again? (Može li se ponoviti Tuskegee?)“

Valja spomenuti još jedan američki bioetički skandal, a otkrili su ga sami novinari. On je još više od *projekta o sifilisu iz Tuskegeea* šokirao američku javnost, ali izvan Amerike gotovo nije nepoznat. Riječ je o plutonijskim pokusima (*The Plutonium Experiments*), koji su izazvali skandal kada je o njima u *The Albuquergue Tribunea* članak napisala novinarka Eileen Welsome. Ona je 1987. istraživala kako se u jednom vojnom laboratoriju američkih zračnih snaga eksperimentira sa životinjama. Čitajući materijale o tome, pozornost joj je privukla fusnota o plutonijskim pokusima na ljudima. Šest godina je skupljala podatke i tragala za ispitanicima na kojima se eksperimentiralo i otkrila šokantne pojave koje je objavila u svojem listu 1993. u seriji članaka za koje je dobila Pulitzerovu nagradu. Pronašla je pet preživjelih pacijenata, koje su istraživači jednostavno prevarili i uštrcavali im bez njihova znanja i dopuštenje radioaktivni plutonij. Na taj su način željeli ispitati kako na takve injekcije reagira ljudsko tijelo. Radilo se o otrovnoj supstanciji kojom su praktički istraživači ispitanike izložili patnjama i smrtnoj opasnosti. Naime, smrt se u takvim slučajevima može javiti deset godina nakon pokusa, a za sve to vrijeme ispitanici pate od raznih bolesti ne znajući njihovo podrijetlo.

Iako krajnje uporna u svojim istraživanjima, novinarka ipak nije uspjela otkriti tko je odgovoran za te pokuse, no njezini su članci ipak imali veliki odjek u javnosti. Na kraju je američki predsjednik Clinton još jedanput morao intervenirati i sastaviti Istražno povjerenstvo da ispita taj slučaj.

Povjerenstvo je ustanovilo da se u Americi već tridesetak godina provode razni pokusi s radioaktivnim supstancijama i na ljudima i na životinjama, te da je pokus s plutonijem samo jedan od njih, a da sve financiraju vladine agencije. Kroz te pokuse prošlo je više tisuća ljudi, a među ispitanicima su bila djeca, zatvorenici i pacijenti u završnom stadiju raka. Nikome od njih istraživači nisu govorili o čemu se radi, a lagali su i obiteljima ispitanika da bi otklonili opasnost od sudskih tužbi i nepovoljnih reakcija javnosti (5).

U Japanu je, pak, '90-ih jedan novinar objavio članak o liječničkoj samovolji u odnosu prema pacijentima i o njihovom odbijanju transfuzije krvi. Bio je to "slučaj Takado", koji je uvelike otvorio japanska vrata bioetičkoj doktrini *Informed Consent* i bioetici uopće.

U Japanu je sve do pojave bioetike vladala vrlo snažna tradicija liječničkog paternalizma, prema kojem liječnik ne traži od pacijenta suglasnost za tretman, nego ga čak o bitnim pitanjima njegove bolesti i ne obavještava. "Slučaj Takado" bio je vrsta prekretnice. Povezan je sa 63-godišnjom Japankom Misae Takado, koja je ležala u tokijskoj Sveučilišnoj bolnici s dijagnozom malignog tumora jetre. Trebala je biti operirana, no izjasnila se kao Jehovina svjedokinja, i kao takva, željela je "beskrvni kirurški zahvat" koji isključuje transfuziju krvi. Liječnici su obećali ispuniti njezin zahtjev pod uvjetom da potpiše dokument koji njih i bolnicu oslobađa moguće odgovornosti za negativne posljedice pacijentičine odluke. Ona je to učinila i nakon operacije bila je uvjeren da nije primila transfuziju. Međutim, njoj je transfuzija ipak bila dana, što bi vjerojatno ostala bolnička tajna da jedan bolničar tim slučajem nije potkrijepio svoju tvrdnju kako liječnici varaju bespomoćne bolesnike. To je ispričao svojem znancu. No, taj je znanac bio novinar i tu je priču objavio u jednim japanskim novinama s visokom nakladom. Tako je spomenuta Japanka - kao i pripadnici njezine vjere - iz novina doznala o svojoj operaciji te je "kao uvjeren kršćanka bila shrvana tim saznanjem". Smatrala je da su joj liječnici doduše "spasili život, ali ubili dušu" i odlučila je "slučaj predati sudu", što je na i učinila (14).

Njezini su se odvjetnici pozivali na doktrinu *Informed Consenta*, no sud se izjasnio protiv te doktrine i stao je na stranu liječnika, ističući da je njihova prvenstvena dužnost pacijentu spasiti život kako najbolje znaju, bez obzira na pacijentove zahtjeve. U tom slučaju liječnik se ne mora izjašnjavati namjerava li ili ne davati transfuziju...

Pristaše *Informed Consenta*, kojih je danas u Japanu sve više, bili su

šokirani takvom sudskom presudom. Njihove javne reakcije u stručnim etičkim i pravnim časopisima upozoravale su da se takvom presudom *Informed Consentu* u Japanu piše sudbina “tinjajuće svijeće na vjetru”, pa je u žalbenom postupku Vrhovni sud Japana 9. veljače 1998. poništio presudu tokijskog suda i stao na stranu tužiteljice (koja je u međuvremenu umrla). Tako se u Japanu pojavila pravna prekretnica, koja je okrunila nastojanja prvih japanskih bioetičara školovanih u SAD-u da se *Informed Consent* “useli” i u njihovu Zemlju Izlazećeg Sunca (15).

Uloga bioetičkih novinara

Novinarstvo ima višestruku ulogu u vezi s bioetikom. Ono s jedne strane ima ulogu „dvorišnog pijetla“ koji najavljuje zoru (odnosno otkriva neočekivana i skrivena moralna pitanja koja donose nova znanstvena otkrića i nove tehnologije). S druge strane, ono je detektiv koji razotkriva zloupotrebe znanosti i tehnologije u odnosu prema ljudima kao pacijentima i ispitanicima koji su žrtvovani u ime “viših ciljeva”. No, u obje ove uloge novinarstvo nije imuno na pogreške. U prvom slučaju može proizvoditi “lažne uzbune” koje vode olakom optuživanju i pretjeranom sumnjičenju i zabranama. U drugom slučaju reakcije mogu biti prikazane *post festum*, kada se ništa više ne može promijeniti, pa će se u javnosti neproaktivno trošiti energija na “svršene činjenice”, od čega također nema velike koristi. Zbog svega toga, javlja se treća uloga - uloga stvaralačkog bioetičkog novinarstva zahvaljujući kojoj novinarstvo postaje jedan od ravnopravnih sudionika u razvitku bioetike, jer istraživački i odgovorno traži nove putove bioetici (1). To je zapravo kreativno i odgovorno novinarstvo koje je svjesno i svoje moći i povijesnog značenja bioetike kao novog interdisciplinarnog i višedisciplinarnog znanstvenog područja koje će vjerojatno obilježiti ovo stoljeće, a kako tvrdi istaknuti japansko-američki bioetičar Rihito Kimura, možda i cijeli ovaj milenij (4).

Modeli

U novije vrijeme sve se češće govori o “modelima odnosa bioetike i novinarstva” (*models of relationship of bioethics to the press*), što potvrđuje da je između bioetike i novinarstva uspostavljena dublja i svestranija veza, koja je na kvalitativno višoj razini od dosadašnje.

James Lindemann Nelson, filozof i bioetičar iz centra Hastings u New Yorku smatra da postoje tri takva modela (16). Prva dva su manje-više poznata, dok je treći potpuno nov i kao takav zasad je više teorijski nego praktičan.

U **prvome modelu** novinari obično interpretiraju bioetičare, služe se njihovim tezama i svoje napise potkrepljuju njihovim kratkim citatima. Od takvog modela bioetičari najviše zaziru, jer se pribojavaju da se citati koriste izvan konteksta, a zabrinjava ih i pretjerano pojednostavljivanje misli, jednako kao i svjesno manipuliranje njihovim porukama.

Primjer za to navodi i sam Nelson: „Jednom sam imao privilegij čuti vrlo iskusnog bioetičara, koji je za ‘okruglim stolom centra Hastings govorio o odnosima s tiskom. Rekao je da novinaru koji od njega zatraži razgovor o nekoj temi, po prilici kaže: ‘Čujte, vi ćete ionako od svega što vam kažem objaviti jednu rečenicu. Hajdemo se idućih pola sata, koliko bi trajao naš razgovor, dogovarati koja bi to rečenica trebala biti?’” (16).

U **drugome modelu** ulogu bioetičkog novinara preuzima sam bioetičar, koji zadanu ili izabranu temu nastoji, ovisno o svojem “backgroundu” - filozofskom, teološkom, medicinskom itd.- na novinarski način predstaviti široj javnosti kroz neki od medija, uglavnom tiskovnih, radi popularizacije bioetike. U tome modelu bioetičari imaju mogućnost da šire te dublje razviju i predstave svoju misao od novinara, koji ih inače samo kratko citiraju. Također se mogu poslužiti argumentacijom koja će zadovoljiti i njihove kolege, a ne samo bioetičke laike.

No, tu se kao prvi problem javlja sposobnost žurnalističkog izražavanja koja, osim predispozicija podrazumijeva i vještinu, a ona se ne stječe u spomenutim teorijskim strukama, nego u praktičnom novinarstvu. Zato je vrlo malo medicinara, teologa, filozofa i drugih stručnjaka koji mogu uspješno oponašati novinare, osobito kada bi bili u situaciji da misle i pišu na brzinu. („Nemam dovoljno vremena da ti napišem kratko.“)

No, uz sva spomenuta ograničenja, ovaj se model za bioetičare pokazao boljim od prvog i uvelike je koristio za popularizaciju bioetike u široj javnosti. On je potvrdio da članci o bioetici, objavljeni u sredstvima javnog priopćavanja više koriste bioetici nego oni objavljeni u stručnim časopisima. To se zacijelo događa i u Hrvatskoj, gdje su prvi bioetičari počeli pisati opširnije članke za novine (na primjer, *Novi list* i *Vjesnik*), a u nekim novinama dobili su i svoju kolumnu⁷.

Ta dva modela pokazuju da bioetičari mogu novinarstvu dati odgovarajuće ideje i teme o moralnim pitanjima. No, oba - tvrdi dalje Nelson - imaju stanovita ograničenja i slabosti zbog kojih bi trebalo razviti **treći - interakcijski model**, u kojem bi bioetičari i novinari neprekidno izmjenjivali svoje uloge djelujući i kao bioetičari-novinari i kao novinari-bioetičari.

Taj je model osmislio Nelson smatrajući da je i novinarstvu i bioetici potrebna drukčija interakcija od dosadašnje. To je on nazvao "trećim modelom" u odnosima bioetičara i novinara, kojem je cilj prevladati medijska ograničenja, kako u pogledu izbora bioetičkih tema, tako i u pogledu njihova (prostornog i vremenskog) predstavljanja u javnosti. Naime, i jedni i drugi slažu se da su mediji "premalu izlog za svu bioetičku robu" te da u njemu treba izlagati ono najbolje što bioetika nudi, no ne slažu se u najvažnijem - koja je to "najbolja roba"? Jesu li to samo senzacionalističke teme, ili su to i neke druge bioetičke teme koje je potrebno filozofski uokviriti i promišljati.

Da bi novinari bili u stanju svoj „izlog“ opremiti najkvalitetnijom bioetičkom „robom“, oni moraju biti u stalnoj interakciji s bioetičarima i bioetički se educirati. S druge strane da bi bioetičari sa svojim idejama uspješno prodirali do najšire publike, oni od te raznovrsne publike moraju učiti te biti s njom i medijima, koji joj služe u stalnoj interakcijskoj vezi. Na taj način, smatra Nelson, prevladavaju se spomenuta medijska ograničenja i otvara se mogućnost za nove i potencijalno važne oblike pisanja o bioetici.

Nelsonov model zapravo podrazumijeva zajedničko uređivanje i pisanje novinara i bioetičara u mediju koji je istodobno otvoren i za povratnu komunikaciju s publikom. U tome mediju bioetičari mogu dublje i opširnije objašnjavati svoja (filozofska) mišljenja, a novinari ne moraju u svoje „izloge“ trpati samo „robu za jeftino tržište“.

⁷ Riječ je o kolumni "Etički pogledi" u *Novom listu*, u kojoj uglavnom dominiraju bioetičke teme. a autori su filozofi Snježana Prijić-Samardžija, Elvio Baccharini i Nenad Mišćević.

U tome modelu svi uče od svih: bioetičari od novinara i publike, novinari od bioetičara i publike, a publika od bioetičara i novinara. Publika, tj. javnost, u tom se modelu "smatra ozbiljnim partnerom u razmatranju moralnih pitanja", pa joj se ne nude samo lagane novinarske priče prožete citatima bioetičkih stručnjaka, nego se temeljito objašnjavaju problemi o kojima se raspravlja.

Mogli bismo reći da je s tim modelom interdisciplinarnost bioetike proširena i na novinarstvo te da zahvaljujući tome modelu bioetika postaje "viša razina novinarstva" (bioethics as higher journalism).

Veza između novinara i bioetičara danas je postala nužnost, jer su i jedni i drugi informatori i interpretatori ideja kojima pripada središnje mjesto u životu suvremenog čovjeka. Jedni - bioetičari - stručni su i uvježbani za analitičko promišljanje i primjenu etičkih načela u realnim ljudskim situacijama, dok drugi - novinari - imaju drugu vrstu stručnosti i uvježbanosti te imaju slobodniji pristup javnosti, za koju su opremljeni odgovarajućim tehnikama, strategijama i jezikom za komuniciranje. Za većinu onoga što rade novinari, bioetičari ih ne trebaju, ali budući da su bioetičari u svojem poslu okrenuti općoj javnosti, mediji su im često prolaz kroz koji moraju proći da bi sa svojim porukama doprli do te javnosti.

Zaključak

Između novinarstva i bioetike postoji prirodna veza. Ona se razvijala od početnog površnog zanimanja medija za bioetiku i njezina promišljanja o životnim temama do najnovijeg neposrednog uključivanja novinarstva u bioetičku produkciju preko tzv. modela permanentne interakcije u kojem novinari djeluju u ulozi bioetičara, a bioetičari u ulozi novinara. Iz te veze rađa se bioetičko novinarstvo kao posebna grana novinarstva, koja će vjerojatno odigrati značajnu ulogu, kako u popularizaciji bioetike za koju su bioetičari postali vrlo zainteresirani, tako i u primjerenijem novinarskom pristupu i obradi bioetičkih tema, koje proizlaze iz galopirajućeg razvitka znanosti i tehnologije.

No, u tom novom novinarsko-bioetičkom intergracijskom procesu odgovarajuća izobrazba sudionika postaje ključno pitanje. Na jednoj strani

novinara na području bioetike, a na drugoj bioetičara na području novinarstva. Naime, bioetika nije samo stvar “visoke teorije”, nego i konkretnog načina moralnog razmišljanja o životnim pitanjima, a u tome bioetičari imaju - kao što kaže James Lindemann Nelson - “što učiti od upornih nastojanja novinarstva da ostane s obje noge čvrsto na zemlji, te da oblikuje i prenese svoje poruke jasno i točno, a također živo, jednostavno pa ponekad čak i senzacionalistički.” (16)

Literatura

Evans M. Bioethics and Newspapers. *The Journal of Medicine and Philosophy* 1999;24(2):164-80.

Šegota I. Nova definicija bioetike. U: Čović A, urednik. *Izazovi bioetike*. Zagreb: Pergamena d.o.o.; 2000, 11-24.

Šegota I. Bioetika konkurira Shakespeareu. *Novi list*, 07.06.1998. str. 29.

Kimura R. Bioetika kao nadinterdisciplinarna znanost. *Društvena istraživanja* 1996;23-24:589-597.

Rosenfeld A. The Journalist's Role in Bioethics. *The Journal of Medicine and Philosophy* 1999;24(2):108-129.

Šegota I. Nova definicija bioetike. *Bioetički svesci* br. 1. Rijeka. Katedra za društvene znanosti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci; 1999.

Šegota I. Kako definirati bioetiku? *Bioetički svesci* br. 4. Rijeka. Katedra za društvene znanosti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci; 1999.

Alexander S. Thirty Years Ago. *Hastings Center Report* 1993;6(6) (Supplement).

Jonsen AR. The Birth of Bioethics. *Hastings Center Report* 1993; Special Suppl.

Šegota I. Hipokrat na umoru. *Novi list*, 17.03.1996.

Morreim EH. Bioethics and the Press. *The Journal of Medicine and Philosophy* 1999;24(2):103-7.

The Tuskegee Syphilis Study. *Biomedical Ethics in U.S. Public Policy*. Washington D.C. OTA; 1993.

Clinton's apology for Tushegee. Buletin of Medical Ethics 1997;128:6-7.

Odluka u korist izbora. Kula stražara 1998;2.

Šegota I. Japan - zemlja izlazeće bioetike. Novi list, 22.11.1998.

Nelson JL Bioethics as Several Kinds of Writing The Journal of Medicine and Philosophy 1999;24(2):148-64.